

YEVROPA MAMLAKATLARIDA ASOSIY MOLIVAVIY VOSITALAR HAMDA DAROMADI FIKSIRLANGAN QIMMATLI QOG'OZLAR TAHLILI

Iqboljon Xaydarov Ilyosjon o'g'li

xaydarovi856@gmail.com

Qo'qon universiteti, Raqamli texnologiyalar va matematika kafedrasida o'qituvchisi

Mashabov Muhammad Yusuf Muxsin o'g'li
mashabovmuhammad Yusuf557@gmail.com

Qo'qon universiteti talabasi

Rustamov Muhammadazixon Ulug'bek o'g'li
rustamovmuhammadazixon@gmail.com

Qo'qon universiteti talabasi

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-iyun 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-iyun 2024-yil

Jurnal soni: 11

Maqola raqami: 2

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v11i11.940>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

Moliyaviy vositalar, doimiy daromadli qimmatli qog'ozlar, obligatsiyalar, banklarni qimmatli qog'ozlari, korporativ obligatsiyalar

ANNOTATSIYA

Maqolada doimiy daromadli qimmatli qog'ozlarning har xil turlari, jumladan, davlat obligatsiyalari, korporativ obligatsiyalar va ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar tasvirlangan bo'lib, ularning o'ziga xos xususiyatlari, tavakkalchilik va daromadlilik profili va investitsiya strategiyasidagi roli ko'rsatilgan. Bundan tashqari, maqolada foiz stavkalari, kredit riski, likvidlik va bozor sharoitlari kabi omillarni hisobga olingan holda barqaror daromadli qimmatli qog'ozlarga narx belgilashning nozik tomonlarini o'rganilgan

Kirish. Moliyaviy vositalar kapitalni taqsimlash, risklarni boshqarish va investitsiyalar mexanizmlarini ta'minlovchi moliyaviy bozorlar faoliyati uchun asosiy hisoblanadi. Ularni keng ma'noda aksiyadorlik vositalari, qarz vositalari va derivativlarga ajratish mumkin. Ular orasida barqaror daromadli qimmatli qog'ozlar prognoz qilinadigan daromad oqimlarini va portfelni diversifikatsiya qilishni qidirayotgan investorlar uchun juda muhimdir. Ushbu maqola asosiy moliyaviy vositalarni yoritishga qaratilgan bo'lib, asosiy e'tibor doimiy daromadli qimmatli qog'ozlarga, ularning asosiy xususiyatlariga va ular bilan bog'liq risklarga qaratilgan.

Davlat obligatsiyalari hukumatlar tomonidan loyihalarni yoki kundalik operatsiyalarni moliyalashtirish uchun pul yig'ish uchun chiqariladi. Yevropa davlatlarida obligatsiyalarini to'g'ridan-to'g'ri auksionda faqat ro'yxatdan o'tgan ayrim ishtirokchilar, ko'pincha yirik banklar sotib olishlari mumkin. Hukumat obligatsiyalar kim oshdi savdosini o'tkazganda, har bir xaridor o'z taklifini taqdim etadi va auksion barcha obligatsiyalar tegishli ravishda taqsimlanmaguncha davom etadi.

Ba'zi bank obligatsiyalari ikkilamchi bozorda sotiladi. Moliyaviy institut yoki broker bilan ishlaydigan yakka tartibdagi investorlar ushbu bozor orqali ilgari chiqarilgan obligatsiyalarni sotib olishlari va sotishlari mumkin. Bank, brokerlar va qimmatli qog'ozlar savatini o'z ichiga olgan birja fondlari (ETF) orqali sotib olish mumkin.¹

Korporativ obligatsiyalar kompaniyalar o'z faoliyatini kengaytirish yoki yangi biznes loyihalarni moliyalashtirishni xohlashganda, ular ko'pincha qarz olish uchun korporativ obligatsiyalar bozoriga murojaat qilishadi. Kompaniya qancha qarz olishni xohlashini aniqlaydi va keyin shu miqdorda obligatsiyalarni taklif qiladi; obligatsiyani sotib olgan investorlar obligatsiyalar taklifi yoki prospektida belgilangan shartlarga muvofiq kompaniyaga samarali tarzda qarz beradilar.

Aktsiyalardan farqli o'laroq, korporativ obligatsiyalarga egalik qilish obligatsiyani chiqargan kompaniyaga egalik ulushini anglatmaydi. Buning o'rniga, kompaniya investorga ma'lum vaqt oralig'ida foiz stavkasini to'laydi va asosiy qarzni obligatsiyani chiqarish vaqtida belgilangan muddatda to'laydi.

Ba'zi korporativ obligatsiyalar to'lov muddatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan qaytarib olish yoki chaqiruv xususiyatlariga ega bo'lsa-da, ularning aksariyati quyidagi to'lov oraliqlariga erkin ajratilgan:

Qisqa muddatli notalar (to'lov muddati besh yilgacha bo'lgan)

O'rta muddatli notalar (to'lov muddati besh yildan 12 yilgacha bo'lgan)

Uzoq muddatli obligatsiyalar (muddati 12 yildan ortiq)

Muddatdan tashqari, korporativ obligatsiyalar ham kredit sifati bo'yicha toifalarga bo'linadi. Moody's Investors Service va Standard & Poor's kabi kredit reyting agentliklari korporativ obligatsiyalar emitentlarini mustaqil tahlil qilib, har bir emitentni kreditga layoqatlilikiga qarab baholaydilar. Kredit reytingi past bo'lgan korporativ obligatsiyalar emitentlari o'zlarining korporativ obligatsiyalari bo'yicha yuqori foiz stavkalarini to'laydilar.²

Ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar (MBS) obligatsiyalarga o'xshash investitsiya mahsulotidir. Har bir MBS uy-joy kreditlari va ularni bergan banklardan sotib olingan boshqa ko'chmas mulk qarzlardan iborat. Ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlarga investorlar obligatsiyalar kupon to'lovlariga o'xshash davriy to'lovlarni oladilar.

Ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar (MBS) - bu faqat ipoteka kreditlarini birlashtirish natijasida hosil bo'lgan aktivlar bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar. Ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozni sotib olgan investor, asosan, uy xaridorlariga qarz beradi. MBSni broker orqali sotib olish va sotish mumkin. Minimal investitsiyalar emitentlar orasida farq qiladi.

2007-2008 yillardagi ipoteka kreditining inqirozi natijasida yaqqol ko'rinib turganidek, ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'oz uni qo'llab-quvvatlovchi ipoteka kabi ishonchli. MBS, shuningdek, ipoteka bilan bog'liq qimmatli qog'oz yoki ipoteka o'tish deb nomlanishi mumkin.

Aslida, ipoteka bilan ta'minlangan xavfsizlik bankni uy xaridor va investitsiya sanoati o'rtasidagi vositachiga aylantiradi. Bank o'z mijozlariga ipoteka kreditlari berishi va keyin ularni MBSga qo'shish uchun chegirma bilan sotishi mumkin. Bank sotishni o'z balansida plyus sifatida qayd etadi va agar uy sotib oluvchi qachondir defolt bo'lsa, hech narsa yo'qotmaydi.³

Adabiyotlar tahlili. Korporativ obligatsiyalar korporatsiyalar tomonidan kapitalni jalb qilish uchun chiqarilgan qarz qimmatli qog'ozlari bo'lib, odatda ma'lum bir muddat davomida qat'iy yoki o'zgaruvchan foiz to'lovlarini taklif qiladi. Ular kredit sifati, to'lov muddati va kupon stavkalari bo'yicha farqlanadi, bu ularning tavakkalchilik va daromadlilik profiligiga ta'sir qiladi.

1989 yildan hozirgi kungacha faoliyat olib boriyotgan professor Moorad Choudhry 2004 yilda nashirga chiqargan "Korporativ obligatsiyalar va tuzilgan moliyaviy mahsulotlar" kitobida korporativ obligatsiyalar bozorlarida, an'anaviy "oddiy vanil" obligatsiyalardan tortib gibril vositalar va tuzilgan mahsulotlarga qo'llaniladigan vositalarning batafsil yoritib berilgan. Choudry kitobida o'zini Obligatsiyalar bahosi va

¹ Investopedia <https://www.investopedia.com/terms/g/government-bond.asp>

² Investopedia <https://www.investopedia.com/terms/c/corporatebond.asp>

³ Investopedia <https://www.investopedia.com/terms/m/mbs.asp>

daromadliliği haqida asosiy ma'lumotlar va undagi daromadlilik egri chizig'i haqida o'zining qarashlarini yoritib bergan.

Kitob kompaniyalar tomonidan moliyalashtirish uchun qo'llaniladigan va keng sarmoyadorlarga mo'ljallangan vositalarning to'liq to'plamini o'z ichiga oladi. Shuningdek, kitobda Obligatsiya asoslari, Daromadlilik egri chizig'i, Toplanadigan obligatsiyalar, Yevropa obligatsiyalar, ta'minlangan qimmatli qog'ozlar haqida o'z fikri va tadqiqotlarni yoritib bergan Moorad Choudhry. Bugungi kunda qat'iy daromad bozorlaridagi va korporativ obligatsiyalar bozorlariga qiziqqan barcha kishilar uchun juda foydali kitoblardan biri ekanligi haqida ma'lumot bergan Moorad Choudhry.⁴

Professor Annette Thau tomonidan nashir qilingan " Obligatsiyalar kitobi " Obligatsiyalar bozorini har qanday individual investor tushunadigan tilda tushuntirib beradigan kitob. Ushbu kitob 1990-yilda chop etilgan birinchi nashridan beri ko'p yillik bestseller bo'lib kelgan. Uning to'liq qayta ko'rib chiqilgan va yangilangan uchinchi nashri 2010-yil noyabr oyida chiqarilgan. Thau obligatsiyalarga investitsiya qilish bo'yicha eng yaxshi qarorlarni qabul qilish uchun ilg'or strategiyalarni

taqdim etgan, shu bilan birga xavf va imkoniyatlarni qanday baholashni tushuntirgan.⁵

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotni olib borish jarayonidamoliyaviy vositalar va doimiy daromadli qimmatli qog'ozlarni har tomonlama tahlil qilish uchun aralash usuldan foydalanildi. Aralash usuli miqdoriy va sifat usullarini o'z ichiga olganligi sababli mavzuni chuqurroq tushunish va tadqiq etishda katta ahamiyatga egadir.

Natijalar. Moliyaviy vositalar va doimiy daromadli qimmatli qog'ozlarning undagi tarixiy faoliyati. Ruxsat etilgan moliyaviy vositalar bilan bog'liq risklarni baholash va boshqarish strategiyalari. Bozor dinamikasida uning likvidlik, narx mexanizmlari va investorlarning xatti-harakatlari ko'rsatiladi. Belgilangan daromadli qimmatli qog'ozlarni chiqarish va sotishni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy bazalarni va riskga moslashtirilgan daromadlar va portfeln diversifikatsiya qilish bo'yicha imtiyozlar nuqtai nazaridan turli turg'un moliyaviy vositalarning tahlili berildi.

Quyidagi 1-jadvalda yevropa mamlakatlari va ulardagi to'lanmagan umumiy qarzi trillion dollarda berilgan. Fransiya 4.4 trillion dollarga chiqan. Sakkizinchi o'rinda 0.9 trillion dollarda Lyuksemburg turibdi.

1-jadval

Yevropa mamlakatlaridagi obligatsiyalar bozoridagi ulushi va urni.⁶

Obligatsiyalar bozori darajasi	Mamlakatlar	To'lanmagan umumiy qarz	Jami obligatsiyalar bozoridagi ulushi
1	Fransiya	\$4,4T	3%
2	Buyuk Britaniya	\$4,3T	3%
3	Germaniya	\$3,7T	3%
4	Italiya	\$2,9T	2%
5	Niderlandiya	\$1,9T	1%
6	Ispaniya	\$1,9T	1%
7	Irlandiya	\$1,0T	1%
8	Lyuksemburg	\$0,9T	1%

Ushbu jadvalda Yevropa mamlakatlarida to'lanmagan umumiy qarzlari bo'yicha dollarda ko'rsatilgan. Fransiya eng katta obligatsiyalar bozoriga ega bo'lib, umumiy qarz miqdori 4,4 trillion dollarni tashkil etadi va Buyuk Britaniyadan taxminan 150 milliard dollarga oshib ketdi. Germaniyada esa 3,7 trillion dollarni tashkil qildi hamda Italiyada esa 2,9

trillion dollarni ko'rishimiz mumkin umumiy qarz miqdorini. Yuqoridagi jadvalda ko'rishimiz mumkin Niderlandiya, Ispaniya, Irlandiya, Lyuksemburg davlatlarida esa 1,9 dan 0,9 trillion dollarda ko'rishimiz mumkin.

1-grafik

Yevropa mamlakatlari va ularning jami obligatsiyalar bozoridagi ulushi ko'rsatilgan.⁷

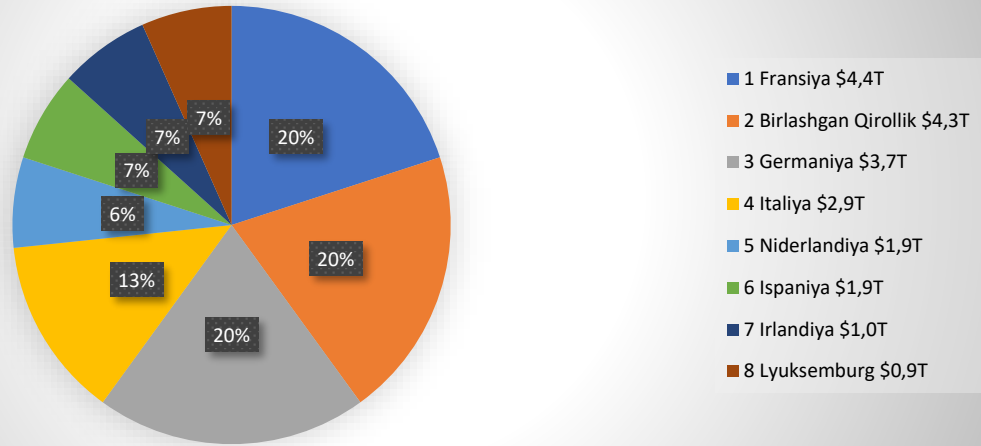
⁴ Choudhry, Moorad. (2004). Corporate Bonds and Structured Financial Products. Corporate Bonds and Structured Financial Products. 1-472. <https://www.sciencedirect.com/book/9780750662611/corporate-bonds-and-structured-financial-products>

⁵Annette Thau (2010) The Bond Book, Third Edition: Everything Investors Need to Know About Treasuries, Municipals, GNMA's, Corporates, Zeros, Bond Funds, Money Market Funds, and More. <https://books.google.co.uz/books?id=febK6-Wx8RIC>

⁶ Ranked: The Largest Bond Markets in the World April 12, 2023 <https://www.visualcapitalist.com/ranked-the-largest-bond-markets-in-the-world/>

⁷ Ranked: The Largest Bond Markets in the World April 12, 2023 <https://www.visualcapitalist.com/ranked-the-largest-bond-markets-in-the-world/>

Jami obligatsiyalar bozoridagi ulushi

Ushbu grafikda Yevropa mamlakatlaridajami obligatsiyalar bozoridagi ulushi bo'yicha foizlarda ko'rsatilgan. Fransiya eng katta obligatsiyalar bozoriga ega bo'lib, 20 foizni tashkil etadi va Buyuk Britaniya va Germaniyadaham 20 foizni tashkil qiladi. Italiyada esa 13 foizni tashkil qiladi. Yuqoridagi jadvalda ko'rishimiz mumkin Niderlandiya, Ispaniya, Irlandiya, Lyuksemburg davlatlarida esa 7 foizda ko'rishimiz mumkinjami obligatsiyalar bozoridagi ulushini.

Muxokama. Bugungi kunda qimmatli qog'ozlar bozorida obligatsiyalar, innovatsiyalar rivojlanmoqda. Obligatsiya loyihalarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi va investorlarning mas'uliyatni qo'llab - quvvatlashiga imkon berdi. Moliyaviy bozorlarni tartibga soluvchi normativ - huquqiy islohotlar, obligatsiyalar bozoriga katta ta'sir ko'rsatdi. Yevropa mamlakatlarida amalga oshirilayotgan islohotlar investorlarning ishonchini oshirish va bozorning barqarorligini ta'minlashga qaratilgan. Foiz stavkalarining o'zgarishi obligatsiyalar bozorida muhim omil hisoblanadi. Yuqori foiz stavkalari obligatsiyalar narxini pasaytiradi. Shuning uchun, investorlar foiz stavkalari dinamikasini doimo kuzatib borishlari lozim. Ushbu Yevropa mamlakatlaridan 8 ta davlatlarni ulushi bo'lib ulardan birinchida turgan Fransiyaning ulushi katta hamda ushbu o'rinni barqaror ushlab turibdi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda har qanday iqtisodiyotda bo'lganidek, ba'zi tarmoqlarda ma'lum davr mobaynida pul mablag'larini yetishmasligi, boshqa tarmoqlarda esa pul mablag'larini vaqtincha bo'sh

turib qolishi mumkin. Shu bilan birga, pul mablag'larini yetishmasligidan qiynalayotgan soha muayyan davrdan so'ng ortiqcha pul mablag'lariga ega bo'lib qolishi mumkin yoki aksincha. Shu bois ortiqcha pul mablag'larini egalarini shu pulga muhtoj bo'lib turganlarga qaratib qo'yishga imkoniyat yaratadigan mexanizm bo'lishi mumkin. Bu mexanizm esa o'z navbatida qimmatli qog'ozlar bozori hisoblanadi. Bunda qimmatli qog'ozlar bozori barqaror moliyaviy vositalar va doimiy daromad qimmatli qog'ozlar zamonaviy moliya bozorlarining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, investorlarga barqaror daromad va risklarni diversifikatsiya qilish imkoniyatlarini beradi. Aralash tahlil orqali miqdoriy tahlil va sifat tushunchalarini birlashtirgan keng qamrovli tadqiqot metodologiyasi orqali ushbu tadqiqot barqaror daromadli qimmatli qog'ozlar bilan bog'liq xususiyatlar, ishlash omillari va tartibga soluvchi fikrlar haqida qimmatli tushunchalarni taqdim etildi. Ruxsat etilgan moliyaviy vositalarning nuanslarini tushunib, investorlar bozorning murakkabliklarida harakat qilishda o'zlarining moliyaviy maqsadlariga erishish uchun asosli qarorlar qabul qilishlari mumkin.

Maqolada yevropa itfoqidagi mamlaktlarning obligatsiyalar bozoridagi ulushi va to'lanmagan qarz grafiklarini tahlil qilindi. Doimiy daromadli qimmatli qog'ozlar bo'yicha davom etayotgan munozaraga hissa qo'shish va investorlar, amaliyotchilar va siyosatchilar uchun amaliy tushunchalarni taqdim etishga qaratilgan

Foydalanilgan adabiyotlar:

- <https://www.investopedia.com/terms/g/government-bond.asp>
- <https://www.investopedia.com/terms/c/corporatebond.asp>
- <https://www.investopedia.com/terms/m/mbs.asp>
- Choudhry, Moorad. (2004). Corporate Bonds and Structured Financial Products. Corporate Bonds and Structured Financial Products. 1-472. <https://www.sciencedirect.com/book/9780750662611/corporate-bonds-and-structured-financial-products>
- Annette Thau (2010) The Bond Book, Third Edition: Everything Investors Need to Know About Treasuries, Municipals, GNMA's, Corporates, Zeros, Bond Funds, Money Market Funds, and More. <https://books.google.co.uz/books?id=feb6k6-Wx8RIC>
- Ranked: The Largest Bond Markets in the World April 12, 2023 <https://www.visualcapitalist.com/ranked-the-largest-bond-markets-in-the-world/>